

zomer 2004

BOMEN *nieuws*

Kwartaalblad van de Bomenstichting

Plannen voor bomen in woon- en werkomgeving?

Todo maakt plannen voor het behoud en ontwikkelen van de boomstructuur als onderdeel van de gehele openbare ruimte. Het belang voor de lange termijn wordt zeker gesteld.

Kennis en ervaring:

- Functies van de openbare ruimte
- Voorwaarden en knelpunten bij beheer groen
- Behoud van groen en bomen
- Procedures en projectorganisatie tbv overheid

Wat kunnen wij voor u betekenen:

- Opstellen bomenplan
- Opstellen groenplan, waardebepaling
- Ontwerp en inrichtingsplan buitenruimte
- Projectleiding bij plannen buitenruimte

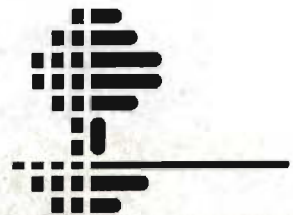

Todo werkt bij voorkeur in nauwe samenwerking met de opdrachtgever en andere betrokkenen. Wij bieden u kennis en ondersteuning en leveren maatwerk op basis van onze ruime vakkennis en ervaring. Wij zijn in staat om kort en bondig te rapporteren en illustratieve ontwerpplannen te presenteren.

Postbus 103, 4100 AC Culemborg, telefoon (0345) 51 09 10, mail@todo-culemborg.nl, www.todo-culemborg.nl

DE JUIJSTE ZORG VOOR BOMEN

VAN JAARVELD / VAN SCHERPENZEEL
BOOMTOTAALZORG

Overeind 42, 3998 JB SCHALKWIJK
Telefoon: (030) 601 18 80
Fax: (030) 601 23 66
www.boomtotaalzorg.nl

Boekje Zorgplichten deel 1 en deel 2

Praktische vraagbaak en handleiding voor het opstellen
of evalueren van de Zorgplichten binnen uw organisatie.

Bestel nu:
€ 65,⁰⁰
zie www.nocb.nl

Meer weten:
bel voor de speciale
nieuwsbrief

→ Informatie en inschrijving:

N.O.C.B.
Boomtechnisch Adviesburo
beëdigd taxateur van bomen

Postbus 168, 6930 AD Westervoort
Tel. 026 - 31 17 550 - Fax 026 - 31 20 538
Bezoek onze internetsite: www.nocb.nl

Paardekastanje

Het zal zo'n zeven jaar geleden zijn dat André van Frankenhuijzen mij met gepaste trots vertelde dat hij iets bijzonders had ontdekt: de paardekastan-jemineermot. Hij had als eerste de sporen van het minuscule beestje gevonden in het zuiden van het land en er dia's van gemaakt. Dat waren zijn specialiteiten. André was een self-made vakman. Hij kende niet alleen alle insecten die in beplantingen voorkomen bij naam, hij kon ze ook nog eens op een schitterende manier fotograferen. Vele jaren was hij in dienst van de Plantenziektenkundige dienst. Zelfs na zijn pensionering ging André door met zijn werk. De mineermot was waarschijnlijk zijn laatste hoogtepunt. Enkele jaren geleden overleed André, een schat aan beeldmateriaal en documentatie nalatend. Hij heeft de opmars van de mineermot niet mogen meemaken en dat is misschien maar goed ook.

Paardekastanjes, ook wel wilde kastanjes, zijn voor ons vooral sierbomen. Het hout en de vrucht zijn van weinig betekenis. Ik heb wel wat met deze exoot uit de Balkan. De ruim bemeten tuin van mijn achterburen wordt gedomineerd door een enorme paardekastanje van ruim een eeuw oud. Door al het groen er omheen zien we er weinig van, maar we horen hem wel ...

Onder de boom staat een schuur met een golfplaten dak. In de nacht klinkt een kastanje die daarop neerkomt als een gewerschot. De eerste keer zat ik rechtop in bed. Nu word ik half wakker en besef dat het echt herfst is geworden. Hoe gek het ook mag klinken, ik geniet van de knallen.

Het zal u inmiddels duidelijk zijn dat de paardekastanje dit nummer in het middelpunt staat. Leo Goudzwaard bespreekt deze reusachtige boom en de direct verwante soorten.

Ook het succesverhaal van de kwelgeest van de kastanje komt ruim aan bod. Maartje Nelemans vat de stand van zaken samen. In maart jongstleden was zelfs een internationaal congres in Praag speciaal gewijd aan de mineerder, want Nederland is natuurlijk niet het enige land dat onder deze mot lijden heeft.

Van alle exoten komt de paardekastanje het meest voor in het landelijke register van monumentale bomen van de Bomenstichting. Nog een goed jaar te gaan en Bomenschouw Luc Noordman heeft ze allemaal bezocht. Niet alleen de paardekastanjes, maar alle monumenten. Monnikenwerk dat in 1991 begon. Florentine van Eeghen sprak met Luc over zijn ervaringen en kijkt met hem voorzichtiger naar de toekomst.

Frank Moens

In dit nummer ...

6

Twintig uren praten over een mot van 4 mm

Pat Veldhuijzen van Zanten, donateur van de Bomenstichting, trekt zich het lot van de paardekastanje enorm aan en is een offensief begonnen tegen de snel toenemende bedreiging door *Cameraria obri-della*, de kastan-jemineermot. Ze bezocht in maart in Praag het internationale congres erover en doet daar verslag van. Hoe een klein beestje je leven kan veranderen ...

8

Klimaatverandering: palmen in Nederland?

Door het broeikaseffect is klimaatverandering op aarde onafwendbaar. De zeespiegel zal de komende jaren stijgen evenals de gemiddelde jaartemperatuur. Wat voor invloed zal dit laatste hebben op onze bomen? Maartje Nelemans maakte een ronde langs diverse deskundigen. Ze waren unaniem van mening dat de veranderingen ook op de hier aanwezige boomsoorten effect zullen hebben.

21

Boomfestatie in Trompenburg

De eerste periode in Kasteeltuinen Arcen is afgesloten. De Boomfestatie is verplaatst naar Arboretum Trompenburg. Een impressie van wat u tot 3 oktober kunt verwachten. Op 14 juli is de officiële opening met extra activiteiten. Voor de donateurs van Trompenburg en van de Bomenstichting is op deze dag geen entree verschuldigd.

en verder ...

Paardekastan-jemineermot: een onverslaanbare vijand? 4

Column: De Excusboom 7

Dertien jaar schouwen 10

Paardekastanje - Kracht en rustgevende schoonheid 12

Van onze lezers 19

Kort nieuws 20

De Stelling 21

Boeken 22

Wij waren onze tijd ver vooruit 23

Agenda 23

Colofon 23

Rijp & Groen 24

Op de omslag: bloeiende paardekastanje (foto: Nick Gordon)

EEN BOOM
is buitengewoon

Paardekastanjemineermot: een onverslaanbare vijand?

Maartje Nelemans

Ruim tien jaar geleden is de paardekastanjemineermot in Centraal-Europa aangetroffen bij kastanjes. De soort heeft zich snel over Europa verspreid en vanaf 1998 is hij ook in Nederland waargenomen. Inmiddels geeft de zware en zeer ontziende aantasting van de bomen in Nederland alle reden om de razendsnelle verspreiding van deze soort met argusogen te volgen en op zoek te gaan naar maatregelen ter bestrijding.

De paardekastanjemineermot (*Cameraria ohridella*) is een zeer kleine mot van slechts enkele millimeters lang, bruin met witte ringen. De smalle vleugels zijn aan de rand met fijne haartjes bezet.

Het beestje overwintert als pop in een cocon in het blad op de grond en komt vroeg in het voorjaar uit. De eerste motjes kunnen vanaf de tweede helft van april aanwezig zijn. De vrouwtjes leggen eieren op de bovenzijde van de bladeren, waarna de uitgekomen larven vlak onder de huid van het blad het bladmoes opeten (mineren). Hierdoor ontstaan blaasvormige mijnen. De ontwikkeling van een generatie duurt in Nederland zeven tot tien weken en de larven kunnen tot in oktober aanwezig zijn. In Centraal-Europa heeft de mot een cyclus van drie generaties per jaar, in Nederland varieert het aantal generaties tussen twee en drie per jaar.

De mot komt hoofdzakelijk op de gewone paardekastanje voor. In één volwassen paardekastanje kunnen honderdduizenden larven volwassen worden. Er zijn meldingen dat bij voedselschaarste laat in de zomer ook uitgeweken wordt naar esdoorns en de rode paardekastanje.

Zichtbare aantastingen en de gevolgen

De zichtbare gevolgen van de vraat van de larven zijn bruine verkleuringen van de bladeren en vroegtijdige bladval. De mijnen kunnen worden verward met bladvlekken die worden veroorzaakt door de schimmel *Guignardia aesculi*. Bladvlekken hebben echter een gele ring, die bij bladmijnen niet aanwezig is, en ze zijn pas vanaf midden zomer aanwezig. In een tegen het licht gehouden blad is zichtbaar of het om de bladvlekkenziekte gaat (de afgestorven plek is leeg) of om de mineermot (larve en uitwerpselen zijn zichtbaar onder de oppervlucht van het blad).

Het belangrijkste effect van de larvenvraat is cosmetisch: de bomen

foto: San van der Molen

foto: Alterra/A. van Frankenhuijzen

foto: Alterra/A. van Frankenhuijzen

komen al vóór de zomer in herfststooi. Daarnaast is er natuurlijk sprake van vermindering van het aanwezige fotosyntheseweefsel. Daardoor kan hij minder koolhydraten aanmaken, die noodzakelijk zijn voor de groei. Als de boom na de zomer nog door een derde generatie wordt aangetast houdt hij helemaal geen bladgroen meer over. Ze gaan er tot nu toe niet aan dood, maar worden door gebrek aan reserves wel kwetsbaarder. Gelukkig maakt de kastanje al snel na het uitlopen van de bladeren de knoppen aan voor het daaropvolgende jaar en deze hebben geen last van de aantasting.

Natuurlijke vijanden

Er zijn geen soortspecifieke natuurlijke vijanden bekend van de paardekastanjemineermot, ook niet in Centraal-Europa. Daarom bestaat het vermoeden dat de mot daar is ingevoerd, maar de herkomst is nog onbekend. De mot wordt echter niet helemaal met rust gelaten. Uit onderzoek in Oostenrijk blijkt dat ongeveer 10-20% van de beestjes wordt geparasiteerd, voornamelijk door verschillende soorten sluipwespen. Ze leggen hun eieren in de larven dwars door de huid van het blad heen. Deze sluipwespen zijn echter alleseters en niet gespecialiseerd in de mor. Daarom is de verwachting dat dit aantal van 10-20% niet veel hoger zal worden in de toekomst. Zodra bekend wordt waar de mot vandaan komt kan daar gezocht worden naar soortspecifieke, zogenaamde monofage parasieten, die de mot met meer succes zullen bestrijden. In Nederland zijn er waarnemingen van staartmezen en pimpelmezen, die zich tegoed deden aan de larven en de motten.

Bestrijding

Het bestrijden van miljoenen beestjes van ongeveer 4 mm zonder natuurlijke vijanden is geen eenvoudige opgave. Vooral niet omdat deze mot zich snel vermeerderd (drie generaties per jaar, 40 eieren per vrouwtje) en zich bovendien razendsnel kan verspreiden, zowel passief door de wind als actief door op zoek te gaan naar nieuwe gastheren. De Europese Unie heeft enkele jaren geleden een meerjarig project gestart om de kastanjemineermot te kunnen beheersen, het project Controcam (Control of *Cameraria*). In dit project worden de volgende categorieën van bestrijdingsmethoden onderzocht:

- Mechanische: het verwijderen van afgevallen blad in de herfst;
- Chemische: het toepassen van chemische stoffen om de vervelling van de larven te verhinderen;
- Feromonen: het gebruik van soortspecifieke lokstoffen om de mannetjes te vangen;
- Natuurlijke vijanden;
- Dubieuze methoden als het toepassen van een homeopatisch plantenextract, waaraan de as van mineermotten is toegevoegd.

Tot nu toe is er nog geen enkele methode gevonden die duidelijk succesvol is, zeker niet wanneer het gaat om grotere aantallen bomen. De homeopathische methode bleek niet te voldoen aan de eisen van methodische

betrouwbaarheid, en is terzijde geschoven. Alle overige methoden worden de komende jaren uitgezocht, maar er is al wel iets over te zeggen.

Ruimen van bladeren en hormonen

De mineermot overwintert in afgevallen bladeren, zodat het verwijderen en verbranden van het blad een enorme aanslag op de populatie betekent. Deze methode is echter alleen echt effectief als het blad compleet verwijderd wordt bij alle paardekastanjes in de buurt. Voor een particulier met een vrijstaande kastanje is dat nog wel te doen, voor een gemeente met rijen kastanjabomen is dit ondoenlijk.

Aan de andere kant: het gaat wel om enorme aantallen. Proeven in het Controcam-project laten zien dat uit een kilo bladeren van het afgelopen jaar zo'n 4500 motten kunnen komen. Daarom wordt toch aangeraden waar mogelijk het blad te ruimen. Een voordeel is in elk geval dat hiermee de eerste generatie een slag roegebracht wordt, zodat de boom tot in de zomer kan groeien zonder erg veel last te hebben van de aantasting.

De aantallen maken duidelijk dat het werken met feromonen ook geen garantie geeft op het drastisch reduceren van de populatie. Hoewel het soortspecifieke feromoon inmiddels is geïdentificeerd en toegepast, kunnen de huidige vallen niet meer dan honderden mannetjes per dag vangen. Dit is duidelijk niet genoeg. Een ander aandachtspunt is dat bij grote aantallen bomen honderden tot duizenden vallen opgehangen moeten worden, die bovendien om de drie à vier dagen vervangen moeten worden. Desondanks lijkt deze methode wel waardevol en zal het Controcam-project hier de komende jaren veel onderzoek naar doen.

Dit geldt ook voor de chemische methoden. Zij zijn tot op zekere hoogte succesvol, en er zijn ook stoffen ontwikkeld die minder milieubelastend zijn dan een gewoon insecticide, maar het bereiken van de dieren in de natuurlijke omgeving is lastig. Het middel blijft op het bladoppervlak, terwijl de larven in het blad zitten. Tenslotte hebben experimenten in Duitsland met nematoden van de soort *Steinernema feltia* hoopvolle resultaten laten zien om het aantal overwinterende motten te reduceren. Ze zijn commercieel verkrijgbaar en worden in Nederland in kassen gebruikt.

Een onverslaanbare vijand?

De paardekastanjemineermot lijkt voorlopig vrij spel te hebben. Het ziet er daarom somber uit voor onze kastanjes, ook al lijken de aangetaste bomen zich nu nog goed te herstellen. Maar zolang de mot nog geen natuurlijke vijanden heeft en er ook nog geen effectieve methoden gevonden zijn om hem te bestrijden zullen we het moeten doen met wat er nu bekend is. Vooral daar waar slechts een beperkt aantal kastanjes bij elkaar staan is dit de moeite waard. Waarschijnlijk is vooral de combinatie van verschillende methoden effectief. Dit betekent het ruimen en verbranden van de bladeren, het experimenteren met feromoonvallen, het ophangen van nestkastjes voor mezen en in zijn algemeenheid: zorgen dat de kastanjes in een zo goed mogelijke conditie zijn!

Illustraties op linker bladzijde, van boven naar beneden:

Het zomerbeeld van blad van de paardekastanje, aangetast door de larven van de bladmineerder.

Parende paardekastanjemineermotten. De motjes zijn slechts 4 mm lang.

Larve in een gang.

Voor dit artikel is onder meer dankbaar gebruik gemaakt van het artikel van Veronica van Amerongen in het blad van de Kring van Praktiserende Boomverzorgers (nummer 14, winter 2003).

Twintig uren praten over een mot van 4 mm

Dit verslag is een **Pat Veldhuijzen van Zanten**
door de redactie

sterk ingekorte
persoonlijke
impressie van het
Europese
symposium over de
kastanjemineermot,
gehouden in Praag,
24-27 maart 2004,
dat door onze
donateur mevrouw
Veldhuijzen van
Zanten uit Gouda
als privé-persoon
werd bijgewoond.

Een kille maartse wind jaagt grote sneeuwvlokken door de lucht als ik naar mijn studentenkamer loop van het Instituut voor Organische Chemie en Biochemie op de Technische Universiteit van Tsjechië. Voor mij lopen drie jonge vrouwen en ik hoorde in het voorbijgaan een klein stukje van hun gesprek.

"Het beheerst mijn hele leven", klaagde het ene meisje. "Ik word midden in de nacht wakker en denk dan aan mijn onderzoek. Ik blijf maar malen in mijn hoofd over alle details. Wat heb ik fout gedaan? Waarom vind ik geen antwoord op de vragen? Ik heb geen sociaal leven meer en mijn vriendje heeft mij verlaten omdat hij zei dat hij niet opkon tegen mijn ambitieuze werk. En dit allemaal voor de *Cameraria ohridella*!" De anderen knikten begrijpend. Ik begreep hoe ze zich voelde. Mijn leven is drastisch veranderd sinds september 2001 door de komst van de paardekastanjemot in Holland en dit kleine insect was de reden dat ik naar Praag was gevlogen om het eerste internationale *Cameraria*-symposium bij te wonen.

Bladeren harken

Drie jaar lang heb ik elk voor- en najaar de gevallen bladeren van mijn eigen kastanjeboom opgeharkt. Daarnaast heb ik ook alle bladeren en bladdelen in de tuinen en goten van mijn zes burens weggehaald. De enige manier om het aantal motten dat overwintert in het bladafval te verminderen is om alle intacte bladeren in de herfst op te harken en nogmaals in het voorjaar. Daarmee is het aantal motten van de eerste generatie aanzienlijk verminderd. Maar het is zwaar werk.

Mijn inspanningen zijn nutteloos genoemd maar ondanks de kritiek ben ik doorgegaan en heb elk jaar hon-

DURVEN JULLIE WEL, HÈ?!
MET Z'N ALLEN TEGEN ÉÉN!
HOU ONMIDDELLIJK OP
DIE BOOM TE PLAGEN!

GEPROBEERDE BESTRIJDINGSMETHODEN

- Met sexferomonen heb ik geprobeerd de mannetjes in verwarring te brengen over de werkelijke locatie van de vrouwtjes.
- Ik heb commerciële deltavallen met kleverige substantie onderaan de kroon van de boom opgehangen.
- Net als Christo heb ik de schuur naast de kastanje ingepakt met zwarte plastic vuilniszakken en het oppervlak ervan met niet-drogende lijm, Soveurode genaamd, bespoten. Hiermee werden vooral mineermotten gevangen en weinig andere insecten.
- Ik heb alle klimop rondom de kastanjeboom verwijderd.
- Ik heb de kastanje met een witte klamboe omwikkeld omdat volwassen motten aangetrokken worden door donkere oppervlaktes.
- Vogels proberen te lokken met vogelhuisjes en voedsel.
- Citronella-fakkels aangestoken onder de boom.
- Mottenballen onder de boom gezet.
- De tuin met variëteiten van Afrikaantjes volgeplant.
- De motten geprobeerd te verdrinken door een kinderzwembadje met water onder de boom te zetten.
- De motten te verdrinken door ze nat te spuiten.
- Ze dood te drukken met mijn duim.

derden plastic zakken gevuld met bladeren. Met dank aan de natuurbelangenorganisatie GreenWish, de lokale krant en 90 energieke schoolkinderen, is mijn project in 2003 uitgebreid tot meer dan 300 zakken die door de kinderen in 3 uur tijd werden gevuld.

Maar helaas, de boodschap is niet doorgekomen op het hoogste niveau want toen wij bezig waren om zo veel mogelijk bladeren op te ruimen gebruikte de gemeente nog steeds kastanjebladeren als mulch over hun wintergevoelige planten.

Praktische ervaring opgedaan

Sinds ik voor het eerst hoorde over de mineermot en de verwoesting van het gebladerte van de monumentale kastanje in mijn tuin met eigen ogen zag, heb ik vele wapens in mijn persoonlijke strijd met de mineermot uitgeprobeerd (zie kader).

Enkele van deze methodes hadden een beperkt succes; de meeste waren een absolute mislukking. Maar het moge duidelijk zijn dat het elimineren van de mineermot een

obsessie voor mij is geworden.

Dus het was met een achtergrond van veel praktische ervaring maar zonder wetenschappelijke scholing dat ik achterin een kleine zaal met 96 entomologen en biologen plaats nam op de Technische Universiteit van Praag in de hoop van hen het geheim te leren hoe de *Cameraria ohridella* in bedwang te houden.

Deze conferentie was het resultaat van vier jaar onderzoek door negen landen in een programma genoemd Controcam (Control of Cameraria), dat financieel gesteund werd door de Europese Gemeenschap.

Een fascinerend beestje met vele geheimen

Hoe is het mogelijk om 20 uur lang in een zaal te zitten en te praten over één mot en niet verveeld te raken of gek te worden? Het antwoord op deze vraag schuilt in de raadselen die dit insect omgeven. Waar komt hij vandaan? Hoe is hij hier gekomen? Wie zijn zijn vijanden? Hoe kunnen wij hem stoppen?

De kaarten die de verspreiding van de *C. ohridella* laten zien zijn fascinerend. Zij laten een insect zien dat via snelwegen en spoorlijnen van de ene grote stad naar de andere reist en zich niet met een willekeurige wind laat meeslepen. Ze vallen eerst het centrum van elke grote Europese stad aan voordat ze zich verspreiden naar de buitenwijken en het platteland. Waarom floreert dit insect in de stad? Komt dat omdat er in de centra minder natuurlijke vijanden zijn? Zijn de natuurlijke vijanden gedecimeerd door overmatig gebruik van pesticiden? Of komt het doordat er zoveel van hun favoriete bomen, de *A. hippocastanum*, in de straten en parken van die steden staan? De belangrijkste wetenschappelijke vraag leek te gaan over het vinden van de oorsprong van de mineermot. Het beestje heet weliswaar *C. ohridella*, naar de vindplaats Ohrid (in Macedonië), maar is daar hoogstwaarschijnlijk ingevoerd. Explosief groeiende populaties van insecten worden gewoonlijk in bedwang gehouden door natuurlijke vijanden en parasieten die ontstaan met nieuwe soorten, daarom is het belangrijk om het land van oorsprong te vinden van de mineermot om dan vast te stellen welke natuurlijke omstandigheden hem onder controle houden. De Himalaya of het Verre Oosten zijn mogelijk bronnen evenals de Balkan en Noord-Amerika. Er zijn enkele onderzoekers die het DNA van de mot analyseren om hun evolutie te traceren en voorvaderlijke gastplanten te determineren.

Ik vond het vreemd dat in de tijd van het world wide web de wetenschappers deze informatie niet kunnen krijgen van hun collega's elders in de wereld zonder dat elke universiteit of laboratorium hun eigen kostbare expedities moeten uitzenden. Maar helaas ontdekte ik gedurende mijn drie dagen in Praag dat wetenschap business is en dat economische overleving afhangt van het bewaren van geheimen.

Het was irritant als een onderzoeker een interessant verhaal hield en dan ophield vlak voordat hij de resultaten zou onthullen. Maar het werd mij duidelijk tijdens informele discussies dat vele onderzoekers in een race verwickeld zijn om een baanbrekend commercieel product te ontwikkelen dat effectief is tegen de mineermot.

Schade aan de bomen

Tot op heden hebben onderzoekers wereldwijd gesteld dat de *C. ohridella* de bomen niet doodt. Voor mij is door persoonlijke observaties duidelijk geworden dat de herhaalde aantasting en ontbladering door de motten gedurende een aantal jaren de vitaliteit van de bomen aantast en ze daardoor kwetsbaar maakt voor andere aanvallen.

De mineermot mag de paardekastanje dan wel niet doden, maar de geïnfecteerde bomen laten een verlies van de netto primaire productie zien van 30% als de eerste aanval van mineermotten aan het eind van april plaatsvindt. Studies laten zien dat, als de startdatum uitgesteld wordt tot 20 mei door de bladeren in de herfst op te harken, dit verlies slechts 15% is.

Wijzer geworden?

Ondanks de complexe onderwerpen waarover de wetenschappers discussieerden had ik weinig moeite om de voordrachten te begrijpen. Door mijn eigen amateur- en veldonderzoek had ik heel wat kennis opgedaan over de mineermot en de problemen om hem in bedwang te houden. Ik had vaak de indruk dat ik meer tijd aan de *C. ohridella* had besteed dan de onderzoekers die 16 weken lang 1 maal per week naar 4 kastanjabomen keken en ik had een beter beeld van de mot als geheel dan iemand die slechts één aspect van zijn gedrag bestudeerde onder laboratoriumcondities.

Maar mijn doel en verwachting was te leren hoe deze insecten te beheersen. Dat heb ik niet geleerd. Wat ik wel geleerd heb is dat mijn eerste ingevingen juist waren: het verwijderen van bladeren is de enige manier om dit probleem aan te pakken totdat de experts met een beter idee komen.

Als de eigenaren van de *A. hippocastanum*, natuuractivisten en gemeentes geïnspireerd zouden kunnen worden om een hark te pakken als de kastanjabladeren beginnen te vallen, zouden we zien dat de helft van het probleem is verdwenen.

Ik heb zelfs een extra hark voor Marjan van Elsland.

CONCLUSIES CONTROCAM SYMPOSIUM

Aan het eind van het seminar werden de volgende conclusies getrokken:

- Het beheersen van de *Cameraria ohridella* zal voorlopig nog neerkomen op het verwijderen van de bladeren en in sommige landen op chemische behandelingen.
- Lokale natuurlijke vijanden zullen waarschijnlijk geen voldoende afweer vormen in de nabije toekomst.
- Vallen met feromonen zijn een goed middel voor onderzoek maar niet voor beheersing.
- Er is vooruitgang geboekt met:
 - Semiochemicaliën
 - Conserveren en vermeerderen van natuurlijke vijanden
 - Biopesticiden
 - Behandelen van bladeren op de grond
 - Klassieke biologische beheersing door het importeren van natuurlijke vijanden is waarschijnlijk de enige oplossing op lange termijn
 - Vervangen van bomen.

Klimaatverandering:

8

Maartje Nelemans

Klimaatverandering is geen ver-van-ons-bed-show, niet iets dat zich pas in 2050 voor zal doen. Het is nu al een serieus probleem en beheerders van bomen moeten zich dat realiseren. Maar er vallen wel maatregelen te nemen. Dit concludeert de redactie van Bomennieuws uit een aantal gesprekken met mensen, die zich hierin verdiept hebben.

Het heeft lang geduurd, maar zo langzamerhand zijn over de hele wereld de meeste wetenschappers en politici er van overtuigd dat het klimaat aan het veranderen is, met als belangrijkste oorzaak de mens. Dat laat onverlet dat wetenschappers verschillende meningen hebben over oorzaak en gevolg. Dat de aarde geleidelijk opwarmt staat echter niet meer ter discussie. Wat hiervan precies de gevolgen zullen zijn is niet met wetenschappelijke zekerheid te voorspellen. Voor Nederland komt het waarschijnlijk neer op de volgende verschijnselen: een algemene stijging van de temperatuur, meer extreme weersomstandigheden (ook stormen), nattere winters, warmere en drogere zomers, meer water in de rivieren vanuit Duitsland en een stijging van de zeespiegel. Hoewel het proces langzaam gaat, leek het ons belangrijk genoeg om nu vast stil te staan bij de gevolgen die een veranderend klimaat voor ons bomenbestand zou kunnen hebben. Bomen gaan immers generaties mee, we planten ze voor minstens vijftig jaar, en ze vergen daarom een vooruitziende blik van de planter en de beheerder. De auteur heeft daarom aan een aantal wetenschappers van de Universiteit van Wageningen gevraagd aan te geven hoe zij denken over de mogelijke gevolgen van de klimaatverandering voor stadsbomen in Nederland en wat een beheerder kan doen om hier op in te spelen. Dit alles in het besef dat de antwoorden gebaseerd zijn op zo goed mogelijke inschattingen vanuit de eigen deskundigheid, niet op een uitvoerige wetenschappelijk verantwoorde onderbouwing, want die is immers nu nog niet te geven.

Zomerdroogte groot probleem

Misschien verrassend maar de wetenschappers gaven een duidelijke boodschap aan beheerders mee: klimaatverandering is nu al een serieus probleem. Beheerders moeten dat beseffen en maatregelen nemen. Uiteraard zijn daar vele nuances bij te geven, maar deze doen niet af aan het feit dat vooral straatbomen het nog zwaarder zullen krijgen dan nu al het geval is. Ook onze bossen zullen er gevolgen van ondervinden, positief en negatief, maar dit terzijde.

Verreweg het belangrijkste probleem ligt in de droge en hete zomers, die steeds vaker zullen optreden. Vorige zomer was daar een voorbeeld van. Dit probleem wordt nog in negatieve zin versterkt door de combinatie met extremere situaties het hele jaar rond (snelle temperatuurwisselingen, stormen, heftige buien). In het westen komt meer zoute kwel daar nog bovenop. Stadsbomen hebben over het algemeen erg weinig wortelruimte, zijn vaak in een minder goede conditie en zullen in lange droge perioden grote problemen krijgen. Per soort verschilt dit uiteraard wel: eiken bijvoorbeeld kunnen, gemiddeld genomen, beter tegen droogte dan berken. De laatste zullen als reactie op de droogte veel eerder dan normaal hun blad laten vallen.

Het groeiseizoen wordt langer, want door de hogere temperaturen lopen bomen eerder uit en kunnen langer doorgroeien. Dit lijkt gunstig, maar de meningen waren hier toch over verdeeld. Een langer seizoen betekent meer groei, dus meer aanwas aan de boom. Bovendien houden de bomen hun blad langer vast, mits ze voldoende water krijgen. Dit betekent langer groene bomen in het stadsbeeld.

foto: Edwin Koot

palmen in Nederland?

Het eerder uitlopen geeft echter ook een grotere kans op nachtvorstschade (nachtvorst kan ook dan nog voorkomen), en dat is natuurlijk slecht voor een boom, zeker als zich dat meerdere jaren achtereenvolgens voordoet.

Meer plagen?

Hogere temperaturen zijn in het algemeen goed voor schimmels en insecten. Kunnen we dus ook meer plagen verwachten? Zo simpel ligt dit niet, maar we kunnen wel meer soorten uit de zuidelijke landen verwachten. De biodiversiteit in Nederland zal toenemen en de voorbeelden zijn er al. De snelheid waarmee zich de laatste jaren plagen verspreid hebben zoals die van de kastanjemineermot of de eikenprocessierups mogen we echter toch niet (uitsluitend) aan klimaatverandering toeschrijven, want hier zijn ook andere, epidemiologische mechanismen in het spel.

Plagen zouden ook kunnen ontstaan omdat als gevolg van het eerder uitlopen van bomen een verstoring in de voedselketenrelatie optreedt tussen vogels, insecten en bomen. Een dergelijke verstoring is reeds bekend bij koolmezen. De meningen waren echter verdeeld of een dergelijke mismatch zich nu in heviger mate zou voordoen, met als consequentie meer insecten, en mogelijk dus extra schade voor bomen. Een duidelijke waarschuwing hiervoor werd door sommigen nog te voorbarig bevonden. Het blijft ook een inschatting hoe snel de natuur zich zal aanpassen. Toch gaf iedereen wel aan dat wanneer de klimaatverandering bomen kwetsbaarder maakt, ze bij herhaaldelijk optredende plagen gevoeliger worden voor secundaire aantastingen. Ze zullen ook daarom dus minder weerstand hebben tegen plaaginsecten, en ook moeilijker van insectenschade herstellen.

Maximale wortelruimte en veel aandacht

Wat zouden beheerders moeten doen om de gevolgen van de klimaatverandering op te vangen? Hierbij eerst adviezen voor het bestaande bomenbestand, en daarna voor de situatie dat er nieuwe aanplant nodig is.

Bomen zullen gemiddeld meer met extreme situaties te maken zullen krijgen, maar nog niet valt aan te geven wanneer en hoe vaak dit zal optreden. Daardoor is de belangrijkste opgave voor de beheerder te zorgen dat de stadsbomen van nu, meer dan tot voorheen het geval was, zo vitaal mogelijk worden en blijven. Dit betekent dat de bomen uitstekende groeimogelijkheden moeten hebben. Vooral het wortelstelsel moet zich voldoende kunnen ontwikkelen, in de breedte en in de diepte, en de grond moet van goede kwaliteit zijn. Dit lijkt een algemene maatregel, die nu ook vanzelfsprekend is. Dat is ook zo. Het belang ervan wordt echter steeds urgenter, misschien wel juist omdat veel bomen nu al in slechte omstandigheden groeien, waardoor ze al kwetsbaarder zijn.

Ook is het nodig de bomen goed in de gaten te houden. Daarnaast zal de beheerder vooral in de zomer heel alert

moeten zijn op het geven van extra water. Dat lijkt misschien kostbaar, maar een kostenplaatje laat zien dat hierop besparen uiteindelijk veel meer geld kost, als de boom sneller dan voorzien vervangen moet worden.

Genetische variatie én nieuwe soorten

Indien er nieuwe bomen geplant moeten worden, dan is het raadzaam kritisch te gaan kijken naar het huidige assortiment. Kritisch kijken betekent niet alles terzijde schuiven, maar met het oog op de komende 50 jaar inschatten wat een boom moet kunnen verdragen. In ieder geval is het aan te bevelen te gaan experimenteren met soorten die een zuidelijker of continentale afkomst hebben, zoals de moseik, de tamme kastanje en *Robinia*: soorten die in het algemeen beter tegen droogte en hogere temperaturen kunnen. In het westen van ons land is enige resistentie tegen zoute kwel ook een voordeel. Palmen aanplanten lijkt een grap en gaat te ver, die zouden nu niet overleven, hoewel het niet eens zo onwaarschijnlijk is dat over 50 jaar deze bomen wel geschikt voor Nederland zouden kunnen zijn.

Juist omdat bomen vele tientallen jaren meegaan en er nog veel onduidelijk is, is het ook wenselijk om variatie aan te brengen, niet alleen in soortkeuze maar ook binnen één soort. Een zekere risicospreiding dus. Plant daarom ook meer verschillende genetische varianten van één soort in eenzelfde beplanting.

Tot slot

Of we het nu leuk vinden of niet, de aarde warmt op, en het klimaat is aan het veranderen. Hoewel niet aan te geven is wat dat nu precies gaat betekenen voor Nederland, zijn er genoeg aanwijzingen om als beheerder van bomen hier terdege rekening mee te gaan houden. Het is een extra reden om de bomen in onze steden zo goed mogelijk te verzorgen. Ook is het van belang om praktijkkennis op te gaan bouwen. Het delen van individuele waarnemingen over afname van vitaliteit, meer gevoeligheid voor plagen, goede ervaringen met nieuwe soorten e.d., kan immers helpen om de bomen in deze eeuw uitstekend te laten groeien.

Geraadpeegde experts

Alle gevraagde personen werken bij de WUR, Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

- Frits Mohren, hoogleraar bosecologie en bosbeheer
- Koen Kramer, senior onderzoeker met als specialisatie de fenologie van bomen (het tijdstip van uitlopen en bladval van bomen in relatie tot de temperatuur en andere omstandigheden)
- Gert Jan Nabuurs, senior onderzoeker, specialisatie o.a. klimaatverandering, bossen als natuurlijke hulpbronnen en duurzaam bosbeheer
- Jitze Kopinga, senior onderzoeker speciale teeltkundige vraagstukken bomen/bossen, met als specialisatie stadsbomen.

Dertien jaar schouwen

Luc Noordman in gesprek met Florentine van Eeghen

Als bomenschouw van de Bomenstichting vervult Luc Noordman (50) een belangrijke rol. In de dertien jaar van zijn werk zijn ongeveer alle belangrijke bomen van Nederland onder handen genomen. Dat hoogte- en dieptepunten elkaar daarbij hebben afgewisseld blijkt uit een terugblik op het werk van deze hoeder van monumentale bomen.

Op het kantoor van de Bomenstichting ontmoet ik voor het eerst Luc Noordman. Op het eerste gezicht is hij een en al rust met een

bedrieglijk lauwe manier van spreken als hij het over zijn werk heeft. Pas als hij wat gegevens opsomt uit zijn carrière, wordt duidelijk hoe lang al en hoe geestdriftig hij betrokken is geweest bij het welzijn van bomen. Vanaf de middelbare tuinbouwschool is hij rechtstreeks de boomverzorging ingerold. Als uitzendstudent werkte hij bij een grote boomkwekerij in Minnesota (VS), gevolgd door een jaar bij een boomverzorgingsbedrijf. Terug in Nederland volgde hij iedere cursus in de boomverzorging die hij kon vinden. Luc: "In de jaren '70 bestond nog geen opleiding tot boomverzorger. Je leerde alles in de praktijk." Hij werkte voor het ingenieursbureau Oranjewoud, runde als freelancer samen met een vriend een eigen bedrijfje in de boomverzorging en gaf les op allerlei gebied als het maar bomen betrof, o.a. klim- en snoeiles. Zijn bomenkennis en jarenlange ervaring bezorgden hem in 1991 zijn huidige baan als bomenschouw van de monumentale bomen in Nederland. In die functie bezoekt hij de bomen die op de lijst van monumentale bomen staan, geeft adviezen en verdeelt het Bomenfonds.

Hoe kwam je bij de Bomenstichting terecht?

Ik was vanaf het begin betrokken. In 1984 werd ik contactpersoon van de Bomenstichting en begon ik met inventariseren in Friesland. We deden dat 's winters, tijdens vorstverlet. In 1990 kwam ik als vrijwilliger een dag in de week als adviseur en sinds 1991 ben ik fulltime in dienst.

Dat ik in dienst kwam was een belangrijke stap voor de Bomenstichting, ik was de eerste boomverzorger die er kwam werken. Het in kaart brengen van de monumentale bomen was net afgerond. Er stonden 8.000 objecten op de lijst en wat het vervolg zou zijn was een vraagteken.

Met het Ministerie van Landbouw is toen een contract afgesloten dat de Bomenstichting de monumentale bomen zou controleren. Dar werd de taak van de bomenschouw, en dat ben ik nu nog.

Mijn tweede taak is het verdelen van het Bomenfonds. In 1986 kwam er voor het eerst een fonds voor het onderhoud van monumentale bomen. Om hiervoor in aanmerking te komen moest je vroeger bij het Ministerie subsidie aanvragen. Maar de instructies die je moest volgen waren heel precies en veel bedrijven zijn daar op stukgelopen. Nu doe ik het en dat werkt veel beter. Dat potje was eerst fl. 100.000, maar het was er nog niet of ze begonnen er aan te knabbelen. Nu is er € 40.000 over. Het project is verlengd tot 1 januari 2005, dus dat loopt binnenkort af. Nu wordt heronderhandeld, ook over de vorm waarin het schouwen in de toekomst gaat gebeuren. In het verleden was het ministerie meer betrokken bij het stedelijk groen, nu sturen ze meer op hoofdlijnen. Er is veel gedecentraliseerd, vooral op stedelijk gebied.

Zou je een beschrijving willen geven van je dagelijkse werkzaamheden?

Hier op kantoor doe ik de administratie, correspondentie en het voorwerk. Vanaf het begin van mijn taak als bomenschouw was er altijd veel uit te zoeken. De eerste gegevens van monumentale bomen stammen uit 1984 en dit archief was een verstoofd geheel. De bomen stonden erin zonder straatnamen, vaak alleen met de coördinaten in kilometervakjes. Het was ook niet tot in de detail uitgewerkt: soms waren er tien bomen die dezelfde coördinaten hadden. Er komen doorlopend nieuwe bomen bij. Ik kom zelf nieuwe objecten tegen, of ze worden van buitenaf aangedragen. Toen ik begon waren er 8.000 objecten, nu is dat aantal opgelopen tot ongeveer 10.000.

Verder rijd ik door het hele land. Vorig jaar heb ik 650 objecten bekeken, tien à vijftien objecten per dag. Soms kom je op een adres waar men niet weet dat de boom op de Monumentale Lijst staat. De inventarisatie is toentertijd gebeurd door veel verschillende mensen en soms hebben ze het niet aan de bewoners gemeld, of het bezit is sindsdien in andere handen overgegaan. Gisteren overkwam mij dat weer bij een klein landgoedje. Stichting Jeugd Zomerverblijf, dat vakantieperiodes regelt voor kinderen. Ze hadden niet door dat de enorme beuk in de voortuin een landelijk monument was. Er zat een padde-

stoel op. Het was een oesterzwam, een parasiet waar je weinig aan kunt doen. Ik was er in '92 ook al geweest en houd een precies verslag bij van mijn bezoeken. Ik kon dus zien dat het niet fors toegenomen was.

Daar werd ik met open armen ontvangen, maar het is ook wel eens anders. De boeren staan onder druk, dat heb ik gemerkt; iedere extra bemoeienis van buitenaf is ze te veel. Soms mag ik zelfs niet bij de bomen komen. Een afspraak maken van te voren is niet te doen, de adressen en telefoonnummers uitzoeken zou al een jaartaak zijn. Ik ga altijd op de bonne fooi en dan daarna nog één keer. Vaak weet ik dan wel of de boom er nog staat of dat hij is gerooid.

Hoe gaat het als je langs bent geweest voor een advies? Komt er een vervolg?

Meestal zoeken de eigenaren een boomverzorger op en het Bomenfonds geeft een vaste bijdrage, bijvoorbeeld voor snoeien. Voor sommige bomen is dat een schijntje, meestal dekt het 50% van de kosten. Ik kijk vooral naar de urgentie. Bij dat landgoedje dat ik beschreef waren tientallen bomen die onderhoud nodig hadden. Bij één linde kon je dwars door de stam heen kijken, zó'n gat zat er in. Dat was een opvallende boom en er waren ook mooie beuken en eiken. Daar heb ik een keuze moeten maken. Tenslotte heb ik maar € 40.000,- voor heel Nederland.

Een aantal particuliere boombezitters heeft zelf geen geld voor hun oude bomen over. Laatst keurde ik een oude perenboom en later wilde de eigenaar een subsidie om te bemesten. Dan schrijf ik terug: "Waarom wilt u mesten?" Zonder onderzoek is mest niet zinvol. Mest kan teveel stikstof en andere stoffen in de grond brengen en dat is niet goed. In het openbaar groen wordt het werk meestal uitbesteed aan hoveniers die vaak geen idee hebben hoe ze moeten snoeien. Ze snoeien een lindeboom alsof het een vruchtboom is, de binnenkant wordt open gesnoeid en de buitenkant gelaten zoals die was. En meestal is de techniek verkeerd. Ze snoeien de takken vlak af terwijl je buiten de takkraag hoort te blijven. Ze zagen soms ook veel te veel af, zulke dikke takken dat er nauwelijks een boom overblijft. Ook de opdrachtgever is daar soms niet blij mee, maar de inschrijvingen zijn openbaar en de goedkoopste wint vaak. Er wordt te weinig gekeken naar kwaliteit.

Ben je positief over de toekomst?

In de loop van mijn werk heb ik wel gemerkt dat projectontwikkelaars soms heel veel druk kunnen uitoefenen op de gemeente. Het beschermen van bomen blijft bij nieuwbouw een groot probleem. Mijn functie van bomenschouw loopt volgend jaar waarschijnlijk af. De discussie is volop gaande in welke vorm de controle van de oude bomen wordt voortgezet. Of het wellicht regionaal kan worden opgelost, of dat het werk kan worden uitbesteed. Het is wel belangrijk dat er hierna een vervolg komt, anders heb ik tien jaar het register van oude bomen voor niets bijgehouden.

De Excuusboom

Na de excuustruus en de excuusallochtoon, kwam ik de excuusboom tegen.

Even uitleggen? Deze boom heeft van doen met emissierechten: als autorijder kan je een steentje bijdragen aan het milieu, volgens de directeur van Business for Climate. Voor dertien euro kun je een krediet kopen voor de compensatie van 1 ton CO₂-uitstoot. Een autobezitter, zo staat in het artikel dat ik voor me heb, stoot per jaar tussen de drie en zes ton uit. Wat zijn auto uitstoot meldt het artikel niet, maar dat zal niet zo veel zijn. Er staat tenminste dat je voor een euro of zestig per jaar al gecompenseerd bent. Laten we er voor onze gemoedsrust dan ook maar van uitgaan dat auto + chauffeur voor 60 euro hun aflat kunnen kopen. Op de pont betaal je ook voor auto + bestuurder.

Betaal je de aflat aan die businessclub, dan plant die directeur bomen voor je. De boetedoening wordt dus voor je gedaan. Hoeveel bomen hij voor die 60 euro plant, vermeldt het artikel niet. Wel waar hij dat doet. Dat gebeurt rond de evenaar, want dat is goedkoper. 't Zullen de loonkosten wel zijn.

De provincie Utrecht is al met deze club in zee gegaan lees ik. Niet duidelijk wordt van wie of voor wie die provinciale aflat bedoeld is. Maar de businessclub is er blij mee. En nu maar flink uitstoten opdat het rond de evenaar snel bomenvol wordt. Daarna kan het planten van die excuusbomen ook in ons land gebeuren. Te beginnen in de provincie Utrecht. Het wordt hier wel iets duurder, denk aan de loonkosten.

Een krediet voor 1 ton CO₂ voor 25 euro? Je aflat voor je uitlaat mag best wat kosten.

In ons land worden ook zonder dit initiatief al heel wat excuusbomen geplant. Dat gebeurt dan op de Boomfeestdag. Een geschikte dag om het bomenbewustzijn te tonen.

Zo las ik dat een gemeente hoopte op weinig bezwaren tegen het rooien van een rij mooie bomen die plaats moest maken voor minder overlast gevende jonge bomen. Die excuusbomen zouden dan tijdens de Boomfeestdag worden geplant. In een andere gemeente waren de bomen al gerooid, zodat het planten van 'nieuwe' bomen, zoals dat steeds genoemd wordt, op de Boomfeestdag in geen geval in de war kan raken.

Onder de foto van een tiental gevelde 40-jarige essen staat vermeld: "De bomen die worden herplant, waarschijnlijk prunussen en struikjes, krijgen een beschermde status, lichte de wethouder toe. Zij behoren tot de groene hoofdstructuur van het dorp". Die fraaie grote essen pasten dus niet in de groene hoofdstructuur. Maar goed dat ook in dit dorp de jaarlijkse Boomfeestviering plaatsvindt. Ook fijn dat de nieuw te planten struikjes, in tegenstelling tot de essen, nu wél een beschermde status krijgen.

Kunnen de Boomfeestdagregelaars het zo regelen dat de kinderen die excuusbomen aan de evenaar gaan planten? Dit zijn de toekomstige autorijders en dan hoeven zij straks geen uitstootbezwaar mee te zeulen en dat met die businessdirecteur af te rekenen. Het is daar eind maart vast ook beter weer dan hier. En die wethouder? Die gaat ook mee. Die heeft een goed excuus: het planten van de eerste boom is hij nou eenmaal gewend. Zoiets moet met die businessmeneer toch te regelen zijn?

Douwe van der Heij

Paardekastanje

Kracht en

Leo Goudzwaard &
Florentine van Eeghen

Een grote paardekastanje straalt kracht en schoonheid uit. Kracht vanwege de forse takken en machtige kroon. Schoonheid vanwege de welgevormde bloemen, die als blinkende kaarsen op de uiteinden der takken staan. Wanneer de bladeren en bloemen in de lente gelijktijdig ontluiken vertoont de paardekastanje een rustgevende pracht.

Na beuk, eik en linde is de witte paardekastanje de meest voorkomende monumentale boom in Nederland. Al eeuwenlang worden deze bomen geplant in parken en lanen en opvallend vaak worden oude paardekastanjes ook aangetroffen bij oude historische gebouwen, kastelen en kerken. Een wandeling langs de diverse soorten en cultivars leert dat er ook kleinere paardekastanjes zijn die in een tuin van gering formaat passen en de bloei van de 'gewone' paardekastanje naar de kroon steken. Alle behoren tot de vroegst uitbottende bomen en komen al samen met de ruwe berk in blad.

Historie

De paardekastanje is pas na de Middeleeuwen in West-Europa geïntroduceerd. Het oorspronkelijke groeigebied omvat Noord-Griekenland, Albanië, Bulgarije en de Kaukasus. Tijdens de ijstijd van 120.000 jaar geleden is de boom vanuit Midden-Europa teruggedrongen naar deze refugia. Van nature heeft de boom zich nooit meer kunnen hervestigen totdat de mens hulp bood. De zware vruchten worden immers niet door wind of water verspreid. Dieren die voor verspreiding zouden kunnen zorgen, weten geen raad met de zaden, die licht giftig zijn. De gecultiveerde paardekastanje vinden wij in 1557 weer terug in het oude Turkse Constantinopel. Daar was men onder de indruk geraakt van de geweldige bloemenmassa. Het werd toen voor het eerst mode om exotische bomen aan te planten en ermee te pronken, een trend die tot op de dag van vandaag is blijven bestaan. De eerste boom in Nederland werd geplant in de Leidse Hortus in 1608 en van daaruit vond verdere verspreiding in Nederland plaats.

foto: Nick Gordon

rustgevendende schoonheid

De volksnaam 'paardekastanje' heeft vanaf het begin een levendige verwarring opgeleverd tussen de paardekastanje, *Aesculus hippocastanum*, en de tamme kastanje, *Castanea sativa*. De bomen zijn niet aan elkaar verwant. Alleen de zaden, die roodbruin en glanzend zijn en zich verschuilen in ruwe bolsters, lijken sterk op elkaar. Als men teruggaat in de historie komt men beide bomen tegen bij de Italiaanse arts-botanicus Matthioli. Deze kreeg in 1557 een paardekastanje als cadeau toegestuurd door een ambassadeur bij het Turkse Hof met de mededeling dat de Turken gemalen kastanjes als paardenvoer gebruikten. Matthioli moet diep hebben nagedacht toen hij daarop de naam *Castanea equina* verzoon (naar *Castanea*=tamme kastanje en *equus*=Lat. paard). De letterlijke vertaling werd 'paardekastanje' en die naam is ingeburgerd. Het was echter pas veel later dat de grote naamgever Linnaeus inzag dat de paardekastanje en de tamme kastanje niet verwant waren. Hij verzoon de geslachtsnaam *Aesculus* en voegde daar *hippocastanum* (*hippos*=Gr. paard) als soortnaam aan toe. Zie verder ook het kader 'Het woord paardekastanje'. Voor de leek maakt het allemaal niets uit, want wie kastanjes gaat poffen proeft het onderscheid gauw genoeg!

Door de late introductie in West-Europa, kent de paardekastanje slechts enkele toepassingen in ons volksgeloof. Het dragen van een oneven aantal kastanjes in je broekzak zou tegen reuma helpen. Bovendien brengen kastanjes geluk en als je valt, voel je geen pijn. In Nederland zijn er nog enkele bomen uit de 18e eeuw, o.a. in het Gelderse St. Joost, Oosterbeek, Weesp (2x), Wijk bij

Duurstede, Born, Middelburg, Zeist, Breukelen, Vorden, en Ophemert. De dikste rode paardekastanjes zijn te vinden in Maurik en in Brummen, de dikste gele in het stadspark van Wijk bij Duurstede.

Botanische kenmerken

De familie der *Hippocastanaceae* waarvan het genus *Aesculus* de enige vertegenwoordiger is, hebben vijf- tot zeventallige, handvormig samengestelde bladeren en bloemen met vijf grote kroonbladeren. De groeiwijze is monopodiaal, d.w.z. alle takken groeien met de top omhoog en zakken pas later uit. Bladeren en bloemen staan in gemengde knoppen aan de toppen van de takken. De bolster is driekleppig en bevat een glanzend bruin zaad: de kastanje. De witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) is van oudsher de meest bekende soort en volgens sommigen de mooiste boom die er bestaat. De bloemen, wit met rode tot gele honingmerken, staan bijeen in grote kaarsen. De grote, imposante kroon van een volwassen boom rijst omhoog als een donderwolk, een silhouet waaraan men de kastanje makkelijk herkent. In de winter zijn de kleverige knoppen al zichtbaar boven de hoefijzervormige bladlittekens van vorig jaar.

De witte paardekastanje groeit razendsnel als hij jong is, maar de eerste bloei vindt pas plaats op tien- tot vijftienjarige leeftijd. Volwassen bomen bereiken een hoogte van twintig tot dertig meter en een leeftijd van honderdvijftig jaar, met uitschieters tot driehonderd jaar. Het hout is weinig duurzaam en dit is het grootste obstakel voor een

foto: Nick Gordon

foto: Sun van der Molen

Op deze
bladzijden:

Witte
paardekastanje

nog langer leven. Schimmels kunnen het hout gemakkelijk aantasten via wonden. Het snoeien van dikke takken van oudere bomen heeft op termijn het inrotten van gesteltakken en stam tot gevolg. Snoei dient zich dus te beperken tot jonge bomen die het zeer goed verdragen om in vorm gesnoeid en zelfs geleid te worden. In het verleden werden leikastanjes even vaak bij boerderijen als zonwering gebruikt als de meer bekende leilinden. Zomer- of herfststnoei is aan te raden, omdat er na de kortste dag kans bestaat op bloeden.

Toepassing en gebruik

Vanwege zijn brede habitus heeft de witte paardekastanje veel ruimte nodig. De boom vraagt een humusrijke zand- of leemgrond, maar neemt genoeg met een vrij voedselarme bodem. Een open verharding wordt goed verdragen. Bij historische gebouwen is een paardekastanje goed op zijn plaats, maar bij de aanplant dient men wel rekening te houden met de omvang van de kroon. Rekent u toch zeker tien meter tussen de gevel en de plantplaats, zodat de boom zijn kroon goed kan ontwikkelen. Het is een uitermate geschikte boom voor brede lanen, voor het creëren van boomgroepen in parken en bossen en als solitaire parkboom. Wandelaars kunnen genieten van de prachtige bloemen in het voorjaar, de verkoelende schaduw in de zomer en van de mooie gele herfstkleuren. Dat laatste is overigens de laatste jaren door de kastanjemineermot nog wel eens in duigen gevallen.

De kastanjes worden veelvuldig voor spelletjes gebruikt (zie kader 'Conkers'). Het hout is wit, licht, heeft weinig tekening en is weinig duurzaam. Daarnaast zijn de stammen vaak gedraaid en gezaagd hout neigt tot kromtrekken met het gevolg dat kastanjehout weinig gebruikswaarde heeft.

De vruchten zijn oneetbaar vanwege het giftige aescine (een saponine) en bitterstoffen. Het sap wordt gebruikt als braakmiddel. Het meel van de vruchten werd of wordt als geneesmiddel aan paarden gegeven tegen koliek en hoesten. De geschiktheid als veevoer is twijfelachtig, gezien de giftigheid. Waarschijnlijk moet het meel eerst worden uitgeloozd met water, waardoor de giftige stoffen worden uitgewassen. Het gedroogde poeder van kastanjes levert een soort zeep. In de geneeskunde worden kastanjes gebruikt voor het maken van crème tegen winterhanden en voeten, en tegen infecties. Extract van de schors versterkt de bloedsomloop en werkt goed tegen spataderen en aambeien. In de bast zitten stoffen die werken tegen zonnebrand.

Conkers

De vruchten van de paardekastanje worden wel gebruikt voor conkers, een zeer oud spel voor kinderen en volwassenen, waarbij kastanjes aan een touw tegen elkaar worden geslagen, totdat een van de kastanjes stuk gaat. Het is nog steeds een populair volksspel in Engeland, waar zelfs wereldkampioenschappen worden gehouden. Een uitvoerige beschrijving van het spel is te vinden op <http://traditions-uk.freeservers.com/conkers.html>

Sortiment

Naast de witte paardekastanje zijn er door kruising en selectie in de 19e eeuw meer grote cultivars ontstaan die geschikt zijn voor parken en plantsoenen. Daarnaast zijn er tegenwoordig kleinere cultivars ontwikkeld die te beschouwen zijn als 'sier'kastanjes. De elegante habitus maakt ze geschikt voor toepassing in tuinen en op woonerven. De felgekleurde bloemen in roodtinten doen minder 'natuurlijk' aan dan de witte en passen uitstekend in een stedelijke omgeving.

Cultivars van *Aesculus hippocastanum*

'**Baumanni**' bloeit met dubbele witte bloemen in relatief kleine kaarsen en produceert weinig tot geen vruchten. De laatste eigenschap kan heel nuttig zijn om klachten over vallende kastanjes, bijvoorbeeld op auto's, te voorkomen. De boom is groot en breed en door de zeer zware en laag aangezette elleboogvormige zijtakken, is deze slechts toepasbaar op parkeerplaatsen zonder hoog verkeer. De boom werd in 1819 op het terrein van een buitenplaats in Genève ontdekt.

'**Pyramidalis**' heeft minder stoere takken en wordt minder breed dan de oerboom. De groei is ook veel trager: bomen van 40 jaar oud hebben een kroondoorsnede van 4 meter. Dit is een cultivar die zeer geschikt is voor moderne en strakke stedelijke beplantingen en voor de particuliere tuin.

'**Laciniata**' heeft kleine, diep ingesneden varenachtige blaadjes en een geringe groeikracht. De uiteindelijke hoogte is 10-12 meter. De bloemen zijn wit en sterk gereduceerd.

Overige soorten en variëteiten

Aesculus x carnea, de rode paardekastanje, is een hybride van *A. hippocastanum* en *A. pavia* met de cultivar 'Briotii'. De trossen rozerode bloemen zijn soms wel twintig centimeter lang. De boom wordt ongeveer half zo groot als de gewone paardekastanje, d.w.z. niet meer dan 15 m hoog en breed. De variëteit '**Plantierensis**' wordt 15 m hoog en breed en draagt bleekroze bloemen; de vruchten blijven uit. De eerste is een uitstekende park- en plantsoenboom, de tweede is zeer geschikt voor parkeerplaatsen.

Aesculus indica, de Indische paardekastanje, heeft een geheel andere groeiwijze. De stam is kort en dik en de takken zijn schuin opgericht, wat een gracieuze indruk maakt. De boom wordt even hoog als de gewone paardekastanje en bloeit in losse trossen met witte, rood gevlekte kroonbladen. Een mooie selectie is '**Sidney Pearce**' met heel donkergroene bladeren en losse trossen grote bloemen, ieder kroonblad wit met roze blosjes en een gele vlek.

Aesculus flava, de gele pavia, is een weinig voorkomende parkboom. De bloemen zijn de meest écht gele van alle kastanjes. De uiteindelijke hoogte is 15-20 m met een brede kroon.

foto: Nick Gordon

foto: archief Bomenstichting

foto: Ronald Hourman

foto: Ronald Hourman

Het woord paardekastanje

Kastanje komt van het Franse châtaignier dat op zijn beurt van het Grieks/Latijnse castanea afstamt. In Italië, bakermat van het Latijn, komt ook de plaatsnaam Castana meermalen voor. Maar hier hebben we het eigenlijk over de tamme kastanje (geslacht *Castanea*).

De paardekastanje is zo genoemd omdat de bolsters van de vruchten (of noten) lijken op die van de tamme kastanje, én omdat paarden graag paardekastanjes eten - zo zouden ze genezen van 'kuch en dampigheid'.

Kastanje werd al in onze taal gebruikt in de eerste helft van de 13e eeuw, paardekastanje waarschijnlijk pas vanaf halverwege de 16e eeuw toen de eerste vruchten uit Turkije werden meegenomen.

De ons omringende talen gebruiken meestal een vergelijkbare samenstelling: horse-chestnut (Engels), Rosskastanie (Duits). De Fransen zeggen marronnier d'Inde en zochten de herkomst dus verder naar het oosten.

Linnaeus heeft als geslachtsnaam *Aesculus* ingevoerd, een woord dat in de Romeinse tijd nog wintereik betekende. Voor de soortaanwijding voegde hij *hippocastanum* toe, een Grieks-Latijnse neovorm van het Zweedse hästkastanj. Hanteerde hij *Aesculus* vanwege de associatie met Aesculaap (god der geneeskunst)? Dat zou te mooi voor woorden zijn ...

Naschrift: sinds de laatste spellingwijziging (1994) wordt paardekastanje zonder tussen-n geschreven; dit geldt voor alle botanische namen die bestaan uit de naam van een dier en een plant (zoals eendekroos, vliegezwam).
AdV

Lage soorten

Aesculus pavia, de rode pavia, groeit langzaam tot 8 m hoog en bloeit rood. Voor tuinen van klein formaat is de cultivar 'Atrosanguinea' geschikt, met een geringe hoogte (3 m) en iets donkerder rode bloemen. Een andere aan te raden 'minikastanje' is *Aesculus pavia* var. *discolor* (3 m) die eveneens rode bloemen draagt en in een natuurlijke bolvorm groeit.

Aesculus neglecta 'Erythroblastos' bereikt uiteindelijk slechts 4-5 m hoogte. Een opvallende eigenschap is het briljante knalroze van de ontluikende bladeren in de lente. De bloemen zijn zachtgeel en er zijn betrouwbare, gele herfstkleuren.

Aesculus x mutabilis 'Induta' is een dwergsoort van 2 tot 3 m hoog die als bolvorm gekweekt is voor kleine tuinen. De bloemen zijn abrikooskleurig met gele vlekken.

De bloemenpracht van de voornoemde kastanjes treedt op in de lente of vroege zomer. Maar het sluitstuk van de serie, de struik *Aesculus parviflora* (2 m), komt pas half juli in bloei en zet deze voort tot ver in augustus. Dit is een robuuste struik met ruige kastanjebladeren aan opgaande takken. 's Zomers worden ze bekroond met lange, witte bloemtootsen. Dat midden in de zomer, een relatief bloemloze periode, zoveel bloemen nog ontluiken is een ieder jaar terugkerende verrassing.

foto's van boven naar onder:

Aesculus hippocastanum 'Baumannii', de dubbelbloemige paardekastanje.

De rode paardekastanje, *Aesculus x carnea*.

Aesculus flava, de gele pavia is een redelijk zeldzame verschijning in parken en tuinen.

Aesculus indica 'Sydney Pearce' is een schitterende variëteit van de Indische paardekastanje.

Arbori-Arnhem Boomverzorging & Advisering
Vredesteinsestraat 4
6665 LG Driel
tel : 026-47 22 718 GSM: 06 - 53 75 26 65
fax : 026-47 23 823
E-mail: arbori-arnhem@hetnet.nl

- boomverzorging
- beheerplanning
- inventarisatie
- onderzoek en advies
- taxaties

Kent u ons eigenlijk wel?

www.smitsrinsma.nl

SmitsRinsma

Adviseurs groenvoorzieningen en terreininrichting

Bomenwacht Nederland

BOMEN IN BEELD

Bomenwacht Nederland is een onafhankelijk adviesbureau dat uiteenlopende boomtechnische projecten uitvoert. Veelal in opdracht van (semi-) overheidsinstellingen, bedrijfsleven of particulieren. Flexibiliteit, kundigheid en kwaliteit staan centraal. Bij Bomenwacht Nederland bent u verzekerd van een objectief advies.

Voor meer specifieke informatie, aanvragen van de bedrijfsbrochure of een afspraak kunt u geheel vrijblijvend contact met ons opnemen. Wij zijn u graag van dienst.

Bomenwacht Nederland B.V.
Nieuwe Tiendweg 18
Postbus 157
2920 AD Krimpen a/d IJssel

T (0180) 59 05 72
F (0180) 59 04 12
E info@bwnl.nl
I www.bwnl.nl

UW BOMEN

- Boomtechnisch onderzoek en advies
- Nazorg bij te (ver)planten bomen
- Inventarisatie boombestanden
- Boomwaardebepaling en -taxaties
- Beheerplanning
- Projectbegeleiding

ONZE ZORG

- Onafhankelijk adviesbureau
- Flexibele houding
- Oplossingsgerichte adviseurs
- Objectief advies
- Kwaliteitsrapporten
- Snel ter plaatse

**Mr B.M. Visser
& Partners**

Juridische Raadgevers
Natuur, Bos en Landschap

Ravenhorsterweg 61, 7103 AR Winterswijk
telefoon: 0543 - 51 85 17 / fax: 53 46 93
e-mail: bmvisser@freeler.nl

Boombeleid en beheer

Boomtechnisch advies

Boomonderhoud

Leveren en (ver)planten

Standplaatsverbetering

Ziekten en plagen

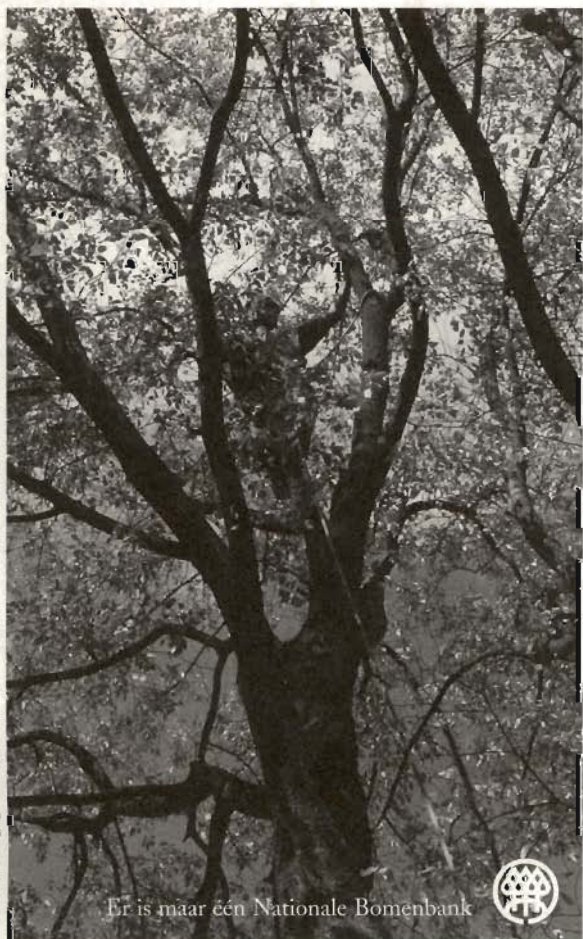
www.bomendienst.nl

Bomendienst

BOMENDIENST is een
onderdeel van de BTL-GROEP

Tel.: 055 - 59 99 444

Bomendienst bewijst uw bomen een dienst

Boomverzorging · Boomverplanting · Postbus 4 · 2970 AA Bleskensgraaf · Telefoon 0184 698 989 · Fax 0184 698 990

Boomverzorging

Er is maar één Nationale Bomenbank

Copijn Utrecht
Realisatie en Boomspecialisten

Gageldijk 4f
Postbus 9177
3506 GD Utrecht
Tel: 030-2644333
Fax: 030-2612140
E-mail: info@copijn.nl

boomverzorging • boomverplanting • boomtechnisch onderzoek en advies • boombeheer • tuinaanleg- en onderhoud • binnenbeplanting

Uw specialist voor de bomen

DE DROOM VAN ELKE BOOM

IMPULSHAMER

BELU-systeem

BOOMBEMESTING

ANTIWORTELFOLIE

ITS LEVERT

BOOMONDERZOEKSAPPARATUUR

- Impulshamer
- Resistograaf
- Fractometer
- Aanwasboor
- Penetrograaf
- Zuurstofmeter

STANDPLAATSINRICHTING

- BELUchtingsystemen ®
- VENTilatiesystemen ®
- Aereal tube ®
- WALU roosters
- Kroonverankering

STANDPLAATSVERBETERING

- Hokan
- Algihum
- Dendrovorm ®
- Dendromix ®

ANTIWORTELFOLIE DENDRO R.B. ®

- als wortelscherm bij:
- Verhardingen
- Kabel- en leidingssystemen

Bezoek ook onze website: www.poelbosbouw.nl

ITS - International Tree Service bv
Amersfoortseweg 205
3888 NM Nieuw Milligen
(Apeldoorn)

Telefoon: 0577-456561
Fax: 0577-456532
GSM: 06-53491303
E-mail: its@poelbosbouw.nl

Van onze lezers

'Een boom is geen geranium'

Reacties op 'Minder groen op straat'

In het voorjaarsnummer legden we u de vraag voor, of het gesignaleerde afnemen van het aantal straatbomen een kwestie is van bezuiniging, ruimtegebrek of kwaliteitsverbetering. Vlak nadat ik het stuk had geschreven jankte bij mij in de straat de motorzaag: vier veldesdoorns werden uit het trottoir verwijderd. Toen ik ging vragen naar de reden, was het drievoudige antwoord: ze staan hier al 20 jaar en groeien niet; ze staan voor een plantsoentje met mooie bomen en we moeten bezuinigen op het onderhoud. Drie vliegen in één klap. Ik kon er niets tegen inbrengen, integendeel, ik was het er wel mee eens: die mottige boompjes hadden geen gezonde toekomst en belemmerden het uitzicht op de frisse, goedgroeïende bomen in het plantsoen. Het was natuurlijk een heel ander verhaal geworden, als de esdoorns juwelen van bomen waren geweest en de hele straat had geprotesteerd. Wat zou er dan gebeurd zijn?

Het loopt niet overal naar tevredenheid, zoals blijkt uit de vijf reacties die we op het stuk kregen. Het begon met een dik pak papier van Ch. van der Zweep uit Rheden: beleidsstukken en een bezwaarprocedure, waaruit blijkt dat de gemeente Rheden bezuinigt door in 4 jaar 1500 bomen om te zagen. De keuze zal vooral vallen op bomen, waar wat mee aan de hand is (ik noemde dat de kaasschaafmethode), maar er zullen ook gezonde bomen sneuvelen. In het geval van vier berken en een den heeft een bezwaarprocedure van bewoners in elk geval niet mogen baten: de gemeente houdt helaas voet bij stuk.

Liesbeth Heerma van Voss, voorzitter van het Platform Groene Ruimte van de gemeente Driebergen-Rijsenburg belde om te waarschuwen dat in nieuwe groenbeheersplannen een optie wordt opgehouden om te bezuinigen door kappen. Maar, oh toeval, later die week sprak ik de verantwoordelijke wethouder, die me gelukkig verzekerde dat hij dergelijke beleidsvoorstellen niet zou steunen.

Een brief van een bekende, ing. W.C. Hoogewij, getuigt van een lange carrière in de opbouw van het gemeentelijk groen. Hij eindigt met een hartenkreet: "Zien de huidige boombeheerders geen kans om de bestuurders te overtuigen van het enorme nut van de gemeentelijke 'nieren en longen'? Men kan veel geld besparen door gebruik te maken van reeds lang verzamelde kennis en ervaring, maar men moet in ieder geval gevoel voor 'zorg' hebben. Als dit ontbreekt moeten we verhaaltjes blijven aanhoren over 'fouten van voorgangers herstellen', 'ruimtegebrek', kwaliteitsverbetering' en 'bezuinigingen'".

Twee mensen reageerden op de stellingen: Henk Kuijpers en Ruud Steggerda, allebei als bewoner, maar wel werkzaam in de groene sector.

1. Fouten herstellen is prima, maar als bewoners niet klagen valt er niets te zagen.

Deze stelling past helemaal in de ideeën van de Bomenstichting. De beide heren vinden echter, dat de beheerder de klachten zelfs niet moet afwachten, maar moet voorzien en direct maatregelen moet nemen. Ze betogen verder dat alles staat of valt met goede voorlichting aan bewoners.

2. Ruimtegebrek is een goed argument om geen bomen terug te planten.

Deze stelling was provocerend bedoeld en werd gelukkig ook zo opgevat: natuurlijk is er ruimte voor bomen, als je maar wilt!

3. Kwaliteitsverbetering is een verkapte bezuiniging.

Bij de Bomenstichting weten we dat deze stelling soms, maar niet altijd opgaat. Ruud en Henk beamen dat en pleiten in elk geval roch sterk voor die kwaliteit: "Er is iets voor te zeggen om één boom te zetten die op die plek honderden jaren oud mag worden, liever dan tien bomen die na dertig jaar weer weg moeten."

4. Bezuinigen op het bomenbeheer kan wel op andere manieren.

Dit is, wat ons betreft de kern van het verhaal en de heren bevestigen dat. Henk noemt onnodige extra beheerskosten door gebrek aan vakkennis en overleg. Ruud signaleert totale spraakverwarring tussen verschillende ruimtegebruikers en eindigt met: "Snik. Ik bel maar niet meer 'en zie lijdzaam toe bij dit soort onzin."

5. Bewoners hebben geen verstand van bomen en moeten zich er niet mee bemoeien.

Dit was natuurlijk een heel gemene stelling, waar niemand ingetrapt is. Volgens Henk hebben bomen juist bewoners nodig en Ruud eindigt zijn lange, enthousiaste bijdrage met: "De groene maatschappij, dat zijn wij."

Dit is een mooie uitspraak om dit artikel mee te beëindigen. De discussie is hiermee echter nog niet afgesloten, reacties blijven welkom en u houdt in elk geval de mening van de Bomenstichting tegoed. Alhoewel, wie goed tussen de regels leest ...

Marjan van Elstrand

Bijdrageregeling monumentale bomen in Waalre van start

Woensdag 14 april 2004 gaf wethouder F. Creemers het startschot voor de bijdrageregeling monumentale bomen in de gemeente Waalre. Dit gebeurde symbolisch door het zagen van de eerste takken van een van de bomen bij het restaurant 'de Oude Toren'. Eigenaar E. Visschers ontving als eerste inwoner een tegemoetkoming in de kosten voor het onderhoud van zijn zes monumentale bomen.

Particuliere eigenaren moeten vaak een gespecialiseerd bedrijf inhuren om de bomen te onderhouden. Via de nieuwe bijdrageregeling geeft de gemeente aan eigenaren een tegemoetkoming in deze kosten. Het gaat hierbij om monumentale of bijzondere bomen.

Om voor de bijdrageregeling in aanmerking te komen moet de boom voldoen aan onderstaande basisvoorwaarden:

- de boom moet een geschatte leeftijd hebben van minimaal 50 jaar;
- de houtopstand mag niet in een onomkeerbare slechte conditie verkeren en volledig verval van de houtopstand is niet binnen tien jaar te verwachten;
- de houtopstand heeft een dusdanige habitus dat deze karakteristiek is voor de soort.

Verder wordt er nog gekeken naar de esthetische, ecologische en cultuurhistorische waarde.

De eigenaar van de boom of bomen moet vooraf een schriftelijk verzoek indienen bij het college van B&W met daarbij een gespecificeerde opgave van een erkend boomverzorgingsbedrijf. De werkzaamheden moeten binnen een jaar na goedkeuring van de subsidie worden uitgevoerd. De maximale bijdrage is € 100 per boom per onderhoudsbeurt.

*Stephan Gruijters
Medewerker cultuurtechniek
gemeente Waalre.*

'Monument voor een boom'

Zo zou je de plastic van Roel Teeuwen (Gouda, 1944) kunnen noemen op de oude begraafplaats in Alblasserdam.

Daar waar eens een monumentale 180 jaar oude beukenboom stond, bevindt zich nu nog steeds de stronk, het laatste restje waarmee de kolossale boom in de aarde verankerd was. Dertig centimeter

Scherpe Zaagtekens
Brons, doorsnede 220 cm
Roel Teeuwen

boven het maaiveld, onopvallend aanwezig. Een stronk, prachtig monumentaal van vorm, als een gigantische olifantspoot in brons uitgevoerd. Op de afgezaagde bovenzijde zie je de sporen van de ingreep van de grote kettingzaag. Op de stronk is een gedicht van Inge Lievaart in brons meegegoten.

September is door het IVN voor de vijfde keer uitgeroepen tot 'Groene Maand'. Diverse natuur- en recreatieclubs spannen zich dan extra in om meer mensen van natuur te laten genieten. Dit jaar gaat ook de Bomenstichting een bijdrage leveren. Op verschillende plaatsen in het land worden wandelingen langs Monumentale Bomen aangeboden, onder leiding van deskundigen:

- in Opsterland en/of Smalingerland op alle zaterdagen in september;
- in Baarle-Nassau op 4 en 11 september.

Zie voor nadere informatie, en meer locaties (o.a. Dommelen, Zutphen en Den Haag) de websites:
www.bomenstichting.nl en
www.groene-maand.nl

Arboretum Munnike Park 15 jaar

ZWIJNDRECHT - Langs het riviertje de Devel werd 15 jaar geleden dit vrij toegankelijke arboretum aangelegd. Het sortiment bestaat uit ca. 180 soorten bomen; vooral eiken, beuken, berken, lijsterbessen, kastanjes en sierappels.

Een rosarium en een kruidentuin met enkele oude perenrassen completeren het geheel.

Het beheer en onderhoud is in handen van ongeveer 30 vrijwilligers.

Het Munnike Park ligt aan de Munnikesteeg in Zwijndrecht.

Commotie rond Marnixplantsoen

VLAARDINGEN - Mooie plannen voor verbetering van het Marnixplantsoen vielen niet in goede aarde bij omwonenden. Veel bomen zouden moeten worden gekapt om de herinrichtingsplannen voor het verwaarloosde plantsoen te kunnen uitvoeren. Gemeente en bewoners stonden met hun argumenten tegenover elkaar. Een middag discussiëren, waarbij ook Rien Zorge, contactpersoon van de Bomenstichting aanwezig was, leidde tot aanpassing van het plan. Zo werd onder meer afgezien van een fietspad dwars door het park. Het pad zou ten koste gaan van veel bomen.

Goede sier met monumentale bomen

NIEUWLEUSEN - De gemeente Dalfsen gaat het beschermen en instandhouden van monumentale bomen voortvarend aanpakken. Een grondige inventarisatie zal aan de uitvoering van de plannen ten grondslag liggen.

Particuliere eigenaren kunnen rekenen op een aanvullende subsidie, als de bijdrage van het Bomenfonds van de Bomenstichting niet toereikend is.

Om al het monumentaal groen onder de aandacht te brengen wil de gemeente een route langs de bomen ontwikkelen. De kosten zijn geraamd op € 8000,-.

Handleiding Monumentale bomen

De Dienst Ruimtelijke Ordening van Amsterdam heeft een handleiding voor het beleid rond Monumentale bomen uitgebracht. Het is een overzichtelijk geheel geworden met een duidelijk stappenplan hoe tot een goed beleid te komen. Het overleg met diverse belangengroepen en het stimuleren van de betrokkenheid van bewoners vormt een belangrijk onderdeel in het gehele proces.

In eerste instantie is de handleiding bedoeld voor de Amsterdamse stadsdelen, maar ook andere gemeenten mogen er hun voordeel mee doen. Om dat mogelijk te maken is de handleiding als PDF-bestand van de website van DRO te downloaden.

Zie www.dro.amsterdam.nl

DE STELLING

'Het planten van bomen in opgeknapt en nieuwe winkelcentra is, gezien de resultaten, louter geldverspilling'

We zijn benieuwd naar uw mening over de bovenstaande ongenueanceerde stelling.

Op de stelling 'Straatbomen, die matig tot slecht groeien moeten worden gekandelaberd', ontvingen we drie reacties. B. Janssen uit Utrecht mailde ons dat, hoewel hij het kandelaberen verschrikkelijk vindt, hij situaties kent waarin slecht groeiende bomen na de operatie weer mooi groen zijn geworden. Na verloop van jaren wordt ook het winterbeeld beter. Hij wijst ook op de vele Franse platanen die regelmatig mishandeld worden, maar waarbij op den duur wel prachtige, sierlijke stammen ontstaan.

Mevrouw de Vries uit Emmen vindt dat kandelaberen nooit moet gebeuren. Zaag de boom, als hij slecht groeit, dan maar om en plant een nieuwe. Dat lelijke gehak moet niet, zo schrijft zij.

De reactie van W. Heefer uit Berkel-Enschot geven we geheel weer.

"Je hebt kandelaberen en kandelaberen: als bomen gesnoeid worden tot er zowat alleen de stam nog overblijft, mogen ze van mij helemaal omgeen gezicht! Slecht groeien kan in elk geval geen reden zijn om zoiets te doen. In sommige gevallen is het nodig, vanwege de veiligheid, om takken te verwijderen, zonder de vorm van de boom al te veel aan te tasten. Veel bomen staan nu eenmaal langs wegen en straten. In 'lindedorp' Oisterwijk is dat naar alle tevredenheid gelukt met een behoorlijk oude, dikke lindeboom die 'in de weg' stond, voor een winkel in de Dorpsstraat. Gelukkig staat ze er nog steeds, en zijn alleen de bovenste takken in de kroon gedeeltelijk verwijderd. Verder is de boom nog vitaal, en heeft weer haar groene lentekleed aangetrokken! Dank aan een groenminnend gemeentebestuur."

in Arboretum Trompenburg, Rotterdam

De Boomfestatie is tot het najaar 2005 op verschillende plaatsen te beleven. Tot en met het eerste weekend van oktober staat de Boomfestatie in Arboretum Trompenburg in Rotterdam.

Bijzondere, vreemde of kleurige elementen staan verspreid opgesteld in het prachtige arboretum. Elk element laat iets zien van de verborgen eigenschappen van bomen en de betekenis daarvan voor de mens. Het routeboekje Bladwijzer met een leuke vragenlijst voor kinderen geeft extra informatie tijdens de ontdekkingsstocht.

Officiële opening

Op woensdag 14 juli is 's avonds de officiële opening van de Boomfestatie tijdens de open dag voor donateurs van het arboretum. Het is dan tot tien uur 's avonds geopend. Ook donateurs van de Bomenstichting zijn die dag welkom. De toegang is gratis. U moet wel de wikkel of dit Bomennieuws meenemen, waarmee u kunt aantonen dat u donateur bent.

In de middag en avond vinden muziekoptredens plaats en er zijn speciale rondwandelingen voor kinderen.

Boomfestatie in Trompenburg

29 juni t/m 3 oktober

Geopend op werkdagen van 9.00 - 17.00 uur en in het weekend van 10.00 - 16.00 uur.

Donateurs van de Bomenstichting krijgen korting op de entree, kinderen tot 12 jaar hebben gratis toegang, mits onder begeleiding van een volwassene.

foto's: San van der Molen

Bomennieuws - zomer 2004

Van beuk tot beeld tot bewustwording

Op 18 april mocht ik in Valkenswaard met het doorknippen van een lint een tentoonstelling met bovenstaande titel openen. De belangstelling

vanuit de bevolking was letterlijk overweldigend: de organisatoren hadden er niet op gerekend dat hun initiatief zoveel mensen op de been zou brengen. Toch was dat niet zo vreemd, gezien de voorgeschiedenis.

Ruim drie jaar geleden kwam er een

kapvergunning voor twee prachtige rode beuken en een haagbeuk, die plaats moesten maken voor een nieuw winkelcentrum. Heel Valkenswaard, waaronder natuurlijk ook onze contactpersoon en ere-adviseur Henk Wijnen, kwam in opstand, maar het mocht niet baten, de bomen gingen om. Diverse groepen verenigden zich in de Actiegroep drie beuken, die een zeer creatieve en effectieve manier bedacht om deze gebeurtenis toch een positief einde te geven.

Veertien houtkunstenaars kregen een stuk hout van één van de beuken met de opdracht daar iets moois van te maken. Deze stukken werden tot 3 mei tentoongesteld in 'de Bunker', een cultuurhistorisch interessant gebouw. Ook de

betrokken organisaties hebben zich daar gepresenteerd. Het geheel werd gecomplementeerd met een bijzonder mooi uitgevoerde catalogus, waarin ook interviews, gedichten en andere informatie opgenomen zijn.

Helaas is de tentoonstelling al weer achter de rug, maar de stukken zijn nog te bezichtigen op de website www.beukenkunstvalkenswaard.nl, waar ook alle andere informatie over deze actie is te vinden. Ook de catalogus is nog te bestellen door € 7,50 over te maken op gironummer 2813008 van Milieuwerkgroep Valkenswaard o.v.v. 'publicatie beuk'.

Marjan van Elstrand

Vleermuizen, Bomen en Bos

Op te vragen bij: VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
Tel. 026-3705318
Tot 5 exemplaren gratis, daarna portokosten.

Voor bijna alle vleermuissoorten in Nederland zijn bomen op de een of andere manier van belang. Een aantal soorten gebruikt boomholten als schuilplaats of brengt er jongen groot. Andere soorten gebruiken bomen of bos alleen om te fourageren of als vliegroute.

We kunnen in Nederland 13 soorten vleermuizen in het bos aantreffen en deze hebben alle belang bij een vleermuisvriendelijk bosbeheer. Dit betekent bos en individuele bomen aantrekkelijk maken voor insecten, het creëren of verbeteren van vliegroutes en zorgen voor verblijfplaatsen (holten, maar ook loshangend schors).

Hoe en waarom een beheerder van bomen en bos rekening moet houden met vleermuizen, staat uitstekend beschreven in de brochure 'Vleermuizen, Bomen en Bos; de betekenis van bomen en bos voor vleermuizen'. Deze brochure is onlangs uitgebracht door de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Het is een heel mooi verzorgde uitgave, met veel wetenswaardigheden over het leven van vleermuizen, de soorten en veel bruikbare tips voor een vleermuisvriendelijk bosbeheer. Zo wordt bijvoorbeeld aandacht besteed aan de vraag: welke soorten zitten er in mijn bos, en hoe kom ik daar achter. Niet overbodig, aangezien vleermuizen in Nederland beschermd zijn. Dit betekent o.a. dat het verboden is om hun vaste rust- en verblijfplaatsen te verstoren of te beschadigen, laat staan weg te halen. Indien dat toch gewenst is, is een ontheffing van de Flora- en Faunawet nodig. Verder gaat de brochure in op het bosbeheer (inrichting en omvorming), wanneer werkzaamheden verrichten (zagen, wanneer en hoe) en wat te doen met een gevonden vleermuis. In de bijlage is nog achtergrondinformatie over vleermuizen in Nederland gegeven. De brochure besluit met een literatuurlijst en adressen voor meer informatie.

Een leuke en bruikbare brochure, ook voor wie niet zelf verantwoordelijk is voor bos of boom.

Maartje Nelemans

- Tuinieren met gebruikte materialen - Natuur in eigen tuin

Diverse auteurs
Roodbont Uitgeverij, 2004
ISBN 90 75280 50 5 en
90 75280 49 1
Prijs € 11,50 per deeltje.

Dit zijn twee nieuwe uitgaven in de serie 'Milieuvriendelijk tuinieren', samengesteld door leden van de Vereniging Wilde Weelde. De rijk geïllustreerde boekjes brengen je op talloze nieuwe ideeën voor het (her)inrichten van de tuin.

Het eerste boekje gaat ook in op het hergebruik van (delen van) bomen zoals stronken, stam, takken, twijgen en blad. Voor een dode boom bijvoorbeeld zijn veel aardiger oplossingen te bedenken dan hem meteen op te stoken. Hans Dorrestijn ziet in zijn geestige voorwoord spoorbiels als geschikte 'dwarsliggers bij de magnolia's' maar de auteurs wijzen even verderop terecht op het hoge creosootgehalte in biels, met een vervuilend effect.

In het tweede boekje is de aandacht voor bomen beperkt en verspreid. Boomsortiment, ook voor een kleine tuin, wordt niet behandeld, terwijl een (kleine) boom juist zoveel andere natuur met zich mee brengt.

Niettemin een leuke reeks, met veel praktische lijstjes achterin.

Aart de Veer

Wij waren onze tijd ver vooruit

Twintig jaar geleden begon de Bomenstichting met het inventariseren van monumentale bomen. Tientallen vrijwilligers gingen op pad om bijzondere exemplaren op te zoeken en te registreren. Het had wel wat voeten in de aarde, want duizenden bomen werden gerapporteerd en moesten allemaal in een systeem worden ingevoerd. We hadden nog maar net het ponskaartentijdperk afgesloten en konden - heel modern - dit invoeren in de computer van Staatsbosbeheer. Inmiddels hebben we ruim 10.000 objecten geregistreerd en zijn alle objecten een keer bezocht en beoordeeld door onze bomen-schouw Luc Noordman. Hij vertelt erover elders in dit nummer.

In 1991 werd het werk van de Bomenstichting voor monumentale bomen uitgebreid met het Bomenfonds. Uit het Bomenfonds kan subsidie worden verleend voor het achterstallige onderhoud van monumentale bomen die zijn opgenomen in het Landelijke Register van Monumentale Bomen. Dit werk heb-

ben we al die jaren kunnen doen dankzij een subsidie van het Ministerie van LNV, aangevuld met bijdragen uit fondsen of van particulieren. Het is heel dankbaar werk, het onderhoud van monumentale bomen.

Twintig jaar registreren en schouwen. Een reden voor een feestje. In september zullen er op diverse plekken in het land wandelingen worden georganiseerd langs monumentale bomen onder begeleiding van een contactpersoon van de Bomenstichting. U kunt dan persoonlijk deze boomtoppers aanschouwen.

Twintig jaar, maar een onzekere toekomst. Op dit moment zijn wij in gesprek met het Ministerie van LNV over een vervolgsubsidie voor dit werk. Het opzetten van een bestand is één ding, maar een bestand moet natuurlijk ook actueel worden gehouden. Anders is de investering weggegooid geld. Wat is de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid ten aanzien van bomen in het alge-

meen en monumentale bomen in het bijzonder? Deze beleidsvragen moeten worden beantwoord. We moeten de landelijke overheid ervan overtuigen dat zij hierin een rol spelen. In deze tijd van decentralisatie van taken en verantwoordelijkheden geen eenvoudige taak. Maar wat er mogelijk is voor de gebouwde monumenten zou toch ook mogelijk moeten zijn voor groene monumenten. Gelukkig ontstaat er langzaam meer aandacht voor groene monumenten, lokaal en landelijk. Er wordt zelfs al zachtjes gesproken over het aanpassen van de monumentenwet voor groene monumenten. Al deze ontwikkelingen kunnen alleen maar positief zijn voor de toekomst van onze monumentale bomen. Wat waren wij onze tijd ver vooruit in 1984.

Helene Vd Poel

Directeur

colofon

29e jaargang, nummer 2, zomer 2004
ISSN 0166-784 X

Verschijnt 4 x per jaar, oplage: 4750 stuks
Redactie:

Marjan van Elsland, Douwe van der Heij,
Maartje Nelemans, Erik Platje,
Eindredactie:

Florentine van Eeghen, Aart de Veer
Hoofredactie, vormgeving en advertenties:
Frank Moens (fmoens@bomenstichting.nl)

Redactieadres:
Bomenstichting,
Oudegracht 201 bis, 3511 NG Utrecht
tel (030) 230 35 10 (van 9.00-13.00 uur),
fax (030) 231 03 31

www.bomenstichting.nl
postbank 2108755

Druk:

Van den Berg's Drukkerij - Maarn
Gedrukt op Reviva offset 100 grams.

Overname van artikelen en berichten na overleg met de redactie.

Donateur wordt u voor:

€ 20,- per jaar, 65+ € 17,50 per jaar.
Bomenvriend voor het leven € 500,-.

Bestuur van de Bomenstichting:

ir. H.R.F. Schoranus (voorzitter)
ir. J.W.M. Langeveld (secretaris)
drs. S.E.C.O. Goertz (penningmeester)
ing. T.H. Bakker
C.J.M. Denneman
M. de Winter

Beschermvrouwe:

Hare Majesteit de Koningin

25 juni tot en met 3 oktober

Boomfestatie

Arboretum Trompenburg

Kinderen tot 12 jaar onder begeleiding van een volwassene gratis. Zie ook de kortingsbon op de wikkel van dit Bomennieuws en blz 21.

Arboretum Trompenburg

Honingerdijk 86,

3062 NX Rotterdam

Inl.: www.trompenburg.nl of
010-2330166

5 september

Feest bij de Boomfestatie

Een dag lang boomtheater, -verhalen en -muziek

Voor adres en toegang: zie boven

19 oktober

Monumentale bomen, een kostbaar bezit!

10e Dierckx-lezing door Marjan van Elsland, ambassadeur van de Bomenstichting.

Plaats: Ontmoetingscentrum De Driehoek, Utrecht

Aanvang: 20.00 uur

Inl. en reserveren: 030-2303510 of
info@bomenstichting.nl

Afdeling boomverzorging

- snoeien van bomen d.m.v. klimtechnieken en met inzet van 2 eigen hoogwerkers.
- standplaatsverbeteringen d.m.v. aanbrengen bomenzand en beluchtingen/bemestingen onder hoge druk.
- onderzoek en rapportages
- leveranties bomenzand
- boomverplantingen met newmanframe

**VAN HELVOIRT
GROENPROJECTEN BV**

• oosterwijksebaan 8A • 5056 RD berkel-enschot • tel. 013-540 82 00 • fax 013-5408201

Rijp & Groen

Tweekleurige kastanje

Al twee jaar heb ik contact met mevrouw Mayer-Savrij over de paardekastanje op het kerkhof aan de Lingedijk in Tiel, die wit bloeit, maar één tak heeft waar rode bloemen aankomen. De verklaring zou kunnen zijn, dat iemand bij wijze van grapje die ene tak op de boom heeft geënt. Haar laatste bericht, van augustus 2003, was dat de hele boom was aangetast door de paardekastanjemineermot, behalve die ene tak! Leuke informatie voor de Europese onderzoekers, die zich met dit lastige beestje bezighouden en er dit voorjaar in Praag over hebben gecongresseerd. Zie ook bladzijde 6. Intussen blijft de tweekleurige kastanje dankzij mevrouw Mayer een bron van nieuwtjes.

Invasive Alien Species

Afgelopen jaar kregen we bij de Bomenstichting snel na elkaar twee berichten, die tot discussies leidden. Het eerste ging over de duinpieper die op uitsterven staat. Nou ja, uitsterven in Nederland dan, omdat we hier bijna geen actieve stuifzandgebieden meer hebben. Natuurbeheerders zetten alles op alles om het beestje te redden door leefgebieden te creëren. Ze geven daar veel geld aan uit. Het andere bericht ging over Europese voorstellen om onze natuur, maar ook onze economie te behoeden voor de import en verspreiding van zogenaamde Invasive Alien Species, in mijn vertaling: agressieve exoten. Waar hebben we het dan over? Bijvoorbeeld de Amerikaanse vogelkers, Japanse duizendknoop, grijze eekhoorns, schadelijke insecten en schimmels, zoals de schimmel *Phytophthora ramonum*, die sinds kort in Nederland rhododendrons ziek maakt en mogelijk ook eiken kan aantasten. Europa zet alles op alles om dergelijke invasies te voorkomen of, als ze al een feit zijn, te bestrijden of beheersen. Daar wordt veel geld aan uitgegeven. De discussie bij de Bomenstichting ging over de vraag of we in Nederland niet teveel tegen de stroom in proberen de natuur naar onze hand te zetten. Als de duinpieper nu eenmaal niet meer in Nederland kan leven, als die vervelende schimmel nu eenmaal in Nederland huist, wat wil je dan nog? Ik vind die brutale grijze eekhoorn bijvoorbeeld heel leuk, maar dat mag dus niet.

Valse beloften

De laatste tijd heb ik een paar advertenties van makelaars/projectontwikkelaars uit plaatselijke krantjes gehaald om de beelden te vergelijken met de werkelijke situatie. Twee daarvan springen eruit. In de ene worden appartementen en maisonnettes in een nieuw winkelcentrum aangeprezen. De afbeelding is beeldschoon: het winkelcentrum ligt tegen een bosrand aangevlijd en op het centrale plein staat een beeldbepalende, volwassen boom. De kopers zullen wel toestromen, want het is letterlijk een plaatje. In werkelijkheid is het terrein een troosteloze vlakte, die aan de achterkant keihard aan een drukke spoorlijn grenst. Er is er in de verste verte nog geen boom te bekennen. Kopersbedrog dus. Op het plaatje van een ander project staan alleen de appartementen afgebeeld, zonder enige versiering. Dat is ook niks, want zó kaal zal het toch niet worden? Het is wel eerlijk, want de koper wordt niet gepaaid met valse beloften. Toch had ik er paar boompjes bijgetekend, want die komen er vast en het toont een stuk beter. Zolang er maar geen valse beloften worden gedaan.

Zorgplicht oude lanen

Wie een oude laan beheert moet creatief zijn. Dat bleek weer eens toen we met de Intergemeentelijke Studiegroep Boomverzorging een bezoek brachten aan Amelisweerd. Eén van de toegangslanen, bestaande uit dikke oude beuken, is stevig aan het aftakelen. De beheerder moet zich enerzijds natuurlijk houden aan de zorgplicht, dat wil zeggen dat de bomen geen ongelukken mogen veroorzaken. Anderzijds zitten er in die oude karkassen onder meer verschillende soorten vleermuizen en vogels (holenbroeders). De voorlopige oplossing doet aan alle partijen recht. Zodra een boom door aftakeling echt gevaarlijk dreigt te worden laat de beheerder alle takken eraf zagen. Die kale stammen zijn niet meer gevaarlijk en vervullen hun ecologische functies nog uitstekend. Door er alvast jonge bomen tussen te planten op plekken waar genoeg licht op de bodem valt werkt de beheerder ook aan de toekomst. Het geheel heeft nog steeds het karakter van een laan, al zal niet iedereen het mooi vinden. De vele bezoekers lijken er geen last van te hebben.

Mayjan van Ehlend

